

РЕЦЕНЗИЯ

**на дисертационния труд на докторант Десислава Светославова Павлова
на тема**

„Бенчмаркинг на дестинации за винен туризъм”,

**за придобиване на образователната и научна степен „доктор” по
професионално направление 3.9 Туризъм, научна специалност Икономика и
управление на туризма**

Рецензент: доц. д-р Мария Станкова, професионално направление 3.9 Туризъм,
научна специалност Икономика и управление на туризма

Научен ръководител: доц. д-р Илинка Терзийска

Със Заповед на Ректора на ЮЗУ „Неофит Рилски“ № 3273 от 13.12.2017 г. съм включена в научно жури по процедурата за публична защита на дисертационния труд на докторант Десислава Светославова Павлова. Съгласно решението на научното жури при първото му заседание ми бе възложено изготвяне на рецензия. В нея са включени пет части и заключение, изразяващо констатацията ми по процедурата.

I. Справка за кандидата:

Десислава Светославова Павлова е родена на 11 април 1980 г. Средното си образование получава в Природо-математическа гимназия "Добри Чинтулов", гр. Сливен; висшето си образование - в ШУ "Епископ К. Преславски" – гр. Шумен в ОКС „бакалавър“, професионална квалификация, според Държавните образователни изисквания, „Учител по география и биология“ и „Специалист еколог“ през 2003 г. Д. Павлова има завършени две магистърски степени в специалност „География на рекреацията и туризма“ и „Екология и опазване на околната среда“, последователно през 2004 г. и 2005 г., отново в ШУ "Епископ К. Преславски". Има и придобита

професионална квалификация по "Педагогика на обучението по биология и химия" от 2013 г. Владее английски, френски и руски език. Обучението ѝ в ОНС „доктор“ започва през 2014 г., когато през м. юли е зачислена за редовен докторант към Катедра „Туризм“ на Стопанския факултет при ЮЗУ „Неофит Рилски“, Благоевград (със съответна заповед № 1775 от 11.07.2014 г. на Ректора на Югозападния университет със срок на обучение от до м. юли 2017 г.). Гласувано ѝ е и удължаване на докторантурата за 1 година, със Заповед № 1281 от 31.05.2017 г.

II. Обща оценка на представения дисертационен труд и извършената научно-изследователска дейност:

Дисертационният труд, представен от Десислава Павлова е разработен под научното ръководство на доц. д-р Илинка Терзийска и е посветен на темата за винения туризъм, конкретизираща важен аспект за туристическото предложение на дестинация България. Това я прави актуална, още повече, че виненият туризъм в дестинация България има потенциал за развитие и определено може да окаже влияние върху икономическия растеж, там където е обект на целенасочено планиране и управление. Вниманието на автора, в този смисъл, е насочено към лозаро-винарските райони на страната, които още в самото начало на дисертационния труд, идентифицира като дестинации за винен туризъм. Съгласявайки се с него, приемам за естествена връзката между винения туризъм, лозаро-винарските райони и необходимостта от възприемане на модел за трансформирането им в разпознаваеми туристически дестинации.

Обосновавайки избрания изследователски подход, Д. Павлова приема, че виненият туризъм представлява специализиран вид туризъм, който „за разлика от масовия“, „изисква своите усилия“. В подкрепа на тази своя идейна конструкция проучва специализирана литература, подробно описана на 10 страници, общо 92 заглавия, от които 34 на брой литература на кирилица, а останалата част от източниците е чуждестранна литература; ползвани са и редица нормативни документи. Отделно, без номерация, са представени използваните интернет източници – 38 на брой. От списъка на литературните източници става ясно, че докторантът е положил усилия, за да проучи теоретичните и организационно-управленски въпроси във връзка с винения туризъм. Отделил е внимание и на избрания подход на изследване, а именно модел на бенчмаркинг за развитие на лозаро-винарските райони като винени туристически дестинации. Докторантът цитира като цяло коректно – под черта,

съобразявайки се с установените стандарти, с отделни изключения (на сс. 44, 64, 66 и другаде), които произтичат най-вече от смесване на стилове на изписване на източниците; подобни примери се забелязват и в реферираната литература в края на труда.

Дисертационният труд включва 52 фигури и 10 таблици, за които са изготвени надлежни списъци. Обемът на приложенията - 8 на брой, е 17 страници и включва модели на използваните анкетни карти за проведените анкетни проучвания и класификации на винените дестинации, изведени на база получени резултати.

След основно запознаване с дисертационния труд, считам че представената структура на дисертационния труд показва **опит да се отговори на изискванията за композиционна цялостност и съразмерност** на отделните му части.

По процедурата за публична защита е представен също автореферат по дисертационния труд, както и девет публикации (6 самостоятелни и 3 в съавторство), за които докторанта представя списък, както следва:

1. Павлова, Д. 2014: *Развитие на винопроизводството в България за периода 1989-2013 г.* – В: *Списание Предприемачество, книга II, брой 1-2, УИ „Неофит Рилски“*, ISSN 1314-9598, Благоевград.

2. Павлова, Д. 2015: *Виното – само за тиене ли е?* – В: *KNOWLEDGE FOR HEALTH, International Journal Scientific and applicative papers V8/ 2, Grafoprom, ISSN 1857-92, Банско.*

3. Павлова, Д. 2015: *Винен туризъм в селските райони в България.* – В: *Сборник от Международна научна конференция Екологичен и селски туризъм – предизвикателства и перспективи, ФЛАТ, ISSN 978-619-7125-11-5, Бургас.*

4. Павлова, Д. 2015: *Лозаро-винарските райони и особености в България.* – В: *Сборник от Международната научна конференция Културен коридор Виа Адриатика – културен туризъм без граници, УИ „Неофит Рилски“*, ISSN 978-954-00-0008-4, Трогир, Хърватия.

5. Павлова, Д. И. Терзийска 2015: *Местни вина по поречието на Струма – потенциал за развитие на винен туризъм.* – В: *Сборник от Международна научна конференция Туризмът в епохата на трансформация, Варна.*

6. Павлова, Д. 2016: *Бенчмаркингът като иновативен подход към изграждане на конкурентоспособен продукт в бизнеса.* – В: *Списание Предприемачество, книга I, УИ „Неофит Рилски“*, ISSN 1314-9598, Благоевград.

7. Терзийска, И. Д. Павлова 2016: *Benchmarking wine regions – the core wine product dimension*. – В: *Сборник от Втората годишна конференция на Евро-азиатската асоциация за изследвания в туризма - EATSA 2016 г., Лисабон, Португалия*

8. Павлова, Д. 2016: *Западният трансбалкански път и винения туризъм*. – В: *Сборник от Международна научна конференция Културен коридор Западен трансбалкански път – културен туризъм без граници, УИ „Неофит Рилски“, ISSN 978-954-300-158-3, Лефкада, Гърция.*

9. Терзийска И. В. Кюрова, Д. Павлова 2017: *Изследване на нагласите към практикуване на винения туризъм*. – В: *Сборник от юбилейна научна сесия Туризм, иновации, стратегии, Бургас.*

В тях, както и в автореферата, фактически е отразен дисертационния труд в различните му степени на завършеност и с акцент върху отделни проблемни моменти и научни търсения.

Десислава Палова е посочила още и участие в реализацията на два научно-изследователски проекта в периода 2014 – 2017 г., а именно:

1. Член на организационния комитет на *Международната научна конференция „Културен коридор Виа Адриатика – културен туризъм без граници“, 15.10.2015 – 19.10.2015 г., Трогир, Хърватия. Конференцията се организира по проект по Наредба 9 „Научни конференции“.*

2. Член на организационния комитет на *Международната научна конференция МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ „Културен коридор „Западен трансбалкански път“ – културен туризъм без граници“, 29.09.2016 – 03.10.2016г., Метеора – Лефкада (Гърция) Конференцията се организира по проект по Наредба 9 „Научни конференции“.*

III. Оценка на съдържанието по отделните части на дисертационния труд:

Предадената за рецензия дисертация е структурирана в увод, три глави, заключение, използвана литература и приложения. С **въведението**, докторантът е обосновал актуалността, научната новост и полезност, изследователската теза; определил е предмета на изследване, обекта на изследване, основния изследователски проблем, целите и задачите, методите, ограниченията и трудностите при изследването.

Основната научна цел на дисертационния труд е да се предложи и апробира модел за бенчмаркинг на дестинации за винен туризъм. Във връзка с постигането ѝ изведени **седем изследователски задачи**. **Предметът на изследване** е дефиниран

конкретно, като това е измерването, съпоставянето, усъвършенстването и постигането на конкурентно предимство чрез бенчмаркинг-модела на продукта на винения туризъм. **Обект на изследване** е продукта на винения туризъм в България на ниво дестинация, идентифицирана като лозаро-винарски район. В продължение, **основната изследователска теза** на дисертацията се изразява във формулировката, че чрез бенчмаркинг може да бъде определена конкурентната позиция на дестинацията за винен туризъм и да бъдат изведени препоръки за нейното повишаване.

В общ план, може да се приеме, че предмета и обекта на изследването, целта и изследователските задачи, са правилно формулирани.

Структурата на дисертацията, представена от Д. Павлова е обособена в три глави, а именно:

Глава първа. *Теоретични въпроси на винения туризъм*

Глава втора. *Методологични въпроси на бенчмаркинга*

Глава трета. *Бенчмаркингово изследване на дестинации за винен туризъм в България*

В **глава първа** е проследено състоянието и тенденциите в развитието на винопроизводството в България, категорията „тероар“, категориите вина и видовото разнообразие при сортовете, лозаро-винарските райони и винения туризъм. В нейното начало е поставено винопроизводството в България, сортовете лози и районирането на лозовите насаждения. Направен е опит за извеждане на връзката между лозаро-винарските райони и дефинитивните характеристики на винения туризъм, както и е представен профила на винения турист на базата на публикации на водещи български и чуждестранни автори по темата като Марков, Стамов, Нешков, Гетц и др. Споменати са и конкретни винени маршрути в България. Приведени са практики от световния опит във винопроизводството.

Разсъждавайки по изложението на глава първа, впечатление правят някои важни момента:

- 1) Авторът отделя внимание предимно на винопроизводството, вместо да се фокусира основно върху теоретичните въпроси на винения туризъм.
- 2) Препоръка може да се направи и по отношение представянето на профилите на винените туристи. Дисертационният труд само би спечелил при използване на сравнителен анализ при разглеждането на отделните категории. Положително би се отчело и изказването на авторово становище по отношение на тях. Така, както е представен текста, определено се забелязва липсата на

съпоставка, обобщение и отношение към изброените участници във винените турове. Представено е тълкувание за винен турист (с.68), но не става ясно дали това е предложение на автора и доколко има отношение към профилирането, за което говори.

Методологическите проблеми на бенчмаркинга, които са предмет на **глава втора**, са третирани през призмата на туризма, туристическите предприятия и дестинациите за винен туризъм, идентифицирани като лозаро-винарски райони.

Авторът изхожда от аксиомата, че в практиката бенчмаркингът се използва като означение за „опорен маркер“ или „еталонно сравнение“ (с. 73). Поставен е акцент върху основните дефиниции, историята, същността, функциите и видовете бенчмаркинг. След като разглежда системите за сравнителен анализ, проучвания и сравнителен анализ на информация, докторантът запознава с организирането на бенчмаркинга. Специално внимание е отделено на бенчмаркинга в туризма. Методологията на изследване е представена в точка трета, като в опит за построяване на алгоритъм за извършване на изследването са изведени етапите при определяне възможностите за развитие на винен туризъм чрез бенчмаркинг на дестинациите. Подчертано е, че предлагания бенчмаркинг-модел за анализ на винени дестинации, се основава на критични фактори за успех, идентифицирани в резултат от анкетни проучвания. Авторът ги нарича индикатори и запознава с използването им по подобие на модела на Getz и Brown, като ги разделя в три основни групи: за предлагане, за търсене и за контекст.

Втора глава, всъщност задава възприетия от докторанта изследователски подход. Прави впечатление обаче, че по отношение на изложението се забелязва известен дисбаланс в обемите. Отделните параграфи на главата са не големи, а именно в тях следва да бъде концентрирано усилието по изграждане конструкцията на изследване, тъй като включват модела от критични фактори-индикатори-показатели, чрез които се определя конкурентната ситуация в изследваните винарски райони или туристически дестинации за развитие на винен туризъм.

В **глава трета**, в параграф първи е направен анализ на резултатите от проведените анкетни проучвания за състоянието на винения туризъм в България по тематика „Винени дестинации и развитие на винен туризъм“, насочени към експерти и към туристи. На базата на сравнителен анализ на оценките от проучванията са направени съответните обобщения и изводи. Анализирани са и състоянието на лозаро-винарските райони в България като съпоставка на получените резултати. Отделно е

извършено проучване сред собственици на винарни. Проучени са посетителите им и отново е направен опит за тяхното профилиране, вече в конкретиката на България. Следват изводите от този анализ, за да се премине към SWOT анализ (с. 168) и конкретни препоръки за повишаване на конкурентоспособността на лозаро-винарските райони в България като дестинации за винен туризъм.

Съобразявайки направените коментари по трета глава, безспорно прави впечатление, че:

- 1) са налице три самостоятелно обособени линии на изследването, които би следвало да се допълват взаимно. Изводите са базирани на SWOT анализ, който прави преценката и обобщенията по-обосновани. При все това, тъй като труда е ориентиран към дестинациите за винен туризъм, тяхното идентифициране във връзка с лозаро-винарските райони не е достатъчно ясно изведено. В резултат, получените резултати, респективно - направените изводи не са целенасочено адресирани.

В **заключението** са представени по същество и като обобщение основните резултати от проведените изследвания за развитие на лозаро-винарските райони на България като дестинации за винен туризъм.

IV. Оригинални и приносни моменти, които се съдържат в дисертационния труд.

Практиката и нормативната уредба изискват докторантите да се самооценяват и да формулират оригиналните си и приносни моменти с теоретичен и практико-приложен характер. Десислава Павлова е извела и формулирала четири приноса от методологически и методически характер и един принос от практико-приложен характер, които обобщени се свеждат до:

1. Разкрити са тенденциите в развитието на винения туризъм, чрез набора от индикатори, на база дефиниране на конкурентната ситуация в лозаро-винарските райони на България, като туристически винени дестинации.
2. Предложена е методика за извършване на изследването, която обхваща система от показатели, методи за събиране на информация, групи респонденти, инструменти за анализ на данните.

3. Направено е комплексно, многопоказателно изследване чрез бенчмаркинг на развитието на винения туризъм в България, реализиран на ниво лозаро-винарски райони в България.

Съгласна съм и приемам направената от докторанта самооценка за научните му постижения и приноси моменти.

V. Критични бележки и препоръки

Критичните бележки по дисертационния труд се съдържат в частта *Оценка на съдържанието по отделните части на дисертационния труд*. Те имат конкретен характер както от теоретичен, така и от практико-приложен аспект и са основание за допълнителни препоръки с критичен характер към рецензираната дисертация:

Първо, считам, че разработката би спечелила от по-детайлното дискутиране на отделни теоретични аспекти на изследваната проблематиката, особено в първа и втора глава.

Второ, добре би било да се подхожда с прецизност при осигуряване на композиционната балансираност, както и при формулиране на отделните названия, с оглед на постигане съотнесимост между конкретиката на изследването и поставената цел.

Трето, смятам, че се забелязва известен пропуск, изразяващ се в липсата на по-концентрирано изследване върху дестинациите за винен туризъм в България, както и съпоставка с водещия опит на наложили се на пазара на винения туризъм дестинации.

Видно е, че някои от предложенията, изводите и насоките, които докторант Павлова дава, не са безспорни; могат да се тълкуват като дискуссионни и дори може да се приеме, че в отделни аспекти са субективно-пристрастни. Ето защо, отправям към нея и препоръката да отстоява аргументирано и обстоятелствено своите виждания. Така направените коментари обаче, имат и характер на препоръки, като целят да подпомогнат Десислава Павлова в бъдещата ѝ изследователска работа.

Заключение

По процедурата са съобразени, предвидените в ЗРАСРБ, Правилника за приложението му и утвърдения Вътрешен правилник за прилагане на ЗРАСРБ на ЮЗУ „Неофит Рилски“ изисквания по обучението, както и са представени научно-приложни резултати.

Въз основа на изложените разсъждения, представени в частите на настоящата рецензия, мога да заключа, че докторантът е положил сериозни усилия по разработването на труда: проучил е теоретични разработки и е провел самостоятелни научни изследвания. Като имам предвид научните и научно-приложни приноси на докторант Десислава Св. Павлова, крайната ми оценка за качествата на представения за рецензиране труд е **положителна**. Това е и основание да препоръчам на уважаемите членове на Научното жури да гласуват за присъждане на образователната и научна степен „Доктор” на редовен докторант Десислава Светославова Павлова.

гр. Благоевград

18.01.2018 г.

Рецензент:

(доц. д-р Мария Станкова)